

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

‹thuis› te compenseren (in ultieme vorm door feminicide). Vrouwen namen de complementaire, ondergeschikte rol (ook wel *marianismo* genoemd), gedreven door bijvoorbeeld zorgen over de kinderen, familiedruk, onzekerheid en gebrek aan steun uit de gemeenschap.

Het boek omvat verder nog vijf appendices met feitelijke informatie, maar die betreft vooral de Verenigde Staten. Mijn reserve op basis van de boektitel is gelogenstraft, de gepresenteerde beschouwingen zijn zeker relevant met betrekking tot de beschreven groepen asielzoekers. De auteur, hoewel niet gespeend van politieke gedrevenheid en solidariteit, levert degelijk onderbouwde gezichtspunten en schrijft boeiend. Het zal niet voor iedereen even toepasbaar zijn; niet alle therapeuten hebben te maken met slachtoffers van mensenrechtenschendingen. Maar ook vanuit puur theoretische interesse is het lezen van dit boek beslist geen tijdverspilling.

Geschiedenis als trauma

Bespreking van

Bernd Huppertz (red.). (2019). *Approaches to psychic trauma — Theory and practice*. Maryland: Rowman & Littlefield. ISBN 978144228167, 500 pp., € 74,13

MYRIAM VAN GAEL

In een vorig boek, *Psychotherapy in the Wake of War — Discovering Multiple Psychoanalytic Traditions* (2013), liet auteur Bernd Huppertz negen gevalstudies uit zijn praktijk becommentariëren door collega's vanuit verschillende psychoanalytische tradities. Wallerstein merkte daarbij op dat bepaalde terugkerende (voornamelijk passieve, geremde) karaktertrekken van deze patiënten mogelijk verband hielden met de con-

text waarin ze opgroeiden. Zij waren alle afkomstig uit een regio die blootgesteld was aan twee opeenvolgende autoritaire totalitaire regimes (het nazisme en het communisme) en kenden ervaringen van oorlog, migratie en vlucht. Zij deelden traumatische ervaringen of waren onderhevig aan de transgenerationale overdracht ervan. Deze opmerking vormde de kiem voor het ontstaan van dit boek over psychologisch trauma en de traumatische inwerking van politieke gebeurtenissen en sociale systemen op de persoonlijkheidsontwikkeling. Huppertz wil daarnaast een overzicht geven van de aard en variëteit van actuele behandelingen voor getraumatiseerde mensen. Om deze meervoudige opzet te realiseren presenteert hij ons een lijvig boek met 34 hoofdstukken en meer dan vijfhonderd pagina's. 25 auteurs (onder wie 18 vrouwen!) werkten mee aan het project.

Huppertz start met twee vrij algemene hoofdstukken over de geschiedenis van het traumaconcept en de psychiatrische benadering van trauma. Deel II behandelt in vijf hoofdstukken diverse dimensies van trauma. Het beschrijft hoe onopgeloste traumatische hechtingservaringen transgeneratieel worden overgedragen en hoe deze de zelfontwikkeling beïnvloeden. Dit wordt verbreed naar sociale trauma's en de manier waarop de invloed van sociopolitiek geweld doorwerkt over verschillende generaties. Er wordt een vergelijking gemaakt met de invloed van radioactieve residuen: onzichtbare en niet voelbare besmetting door gebeurtenissen uit een ver verleden werkt onbewust door, en geeft voeding aan *enactments*. Historische gebeurtenissen, zoals genocide en massavernietiging, hebben impact op de geest van grote groepen ouders: het belemmert hun reflectief vermogen en de regulatie van affecten, waaronder agressie. Dit lijkt actueel en relevant nu grote groepen (vaak getraumatiseerde) ouders hun kinderen opvoeden in vluchtelingenkampen. Spijtig dat hierover uitwer-

king ontbreekt. Er worden twee andere soorten trauma's behandeld: ambigu verlies, dat niet afgesloten kan worden omdat de verloren persoon psychisch dan wel fysiek 'verdwenen' is (zoals bij vermiste personen, maar ook bij geliefden met alzheimer) en de invloed van cumulatieve microtraumatische gebeurtenissen: subtiele, grotendeels onopgemerkte interacties binnen en mogelijk ook buiten hechtingsrelaties. Een voorbeeld van dit laatste is de impact van gedrag en houding van bepaalde meerderheidsgroepen ten aanzien van minderheidsgroepen. Het traumaconcept wordt hier zeer uitvoerig uitgewerkt, waarbij de begrenzing ervan niet verhelderd wordt. Is alles wat de zelfontwikkeling negatief beïnvloedt te beschouwen als trauma(tisch)? Het boek geeft hier geen eenduidige visie op.

In het derde deel wordt ingegaan op de effecten van historische processen en cultureel trauma, waarbij vooral aandacht gaat naar de impact van een totalitair communistisch systeem. Het alles controlerende en bepallende regime van de voormalige DDR wordt beschreven in zijn implicaties voor (de ontwikkeling) van het individu: de focus op gelijkenissen, de over-identificatie met de groep ten koste van de individuele identiteit en de onderdrukking van het verlangen naar zelfbepaling. Het concept van het vals zelf wordt uitgebreid tot een defensieve reactie op een gebrek aan responsiviteit van de totalitaire staat op individuele behoeften. Passiviteit en onderdrukking van elke spontaniteit worden een zelf-beschermend schild.

In de volgende hoofdstukken komen twee Oost-Europese groepsanalytica aan het woord. De eerste beschrijft een methode van psychodynamisch groepswork (*reflective citizens*): dialooggroepen van burgers die een *containing*-ruimte (positieve sociaalpsychologische *retreats*) creëren waarin reflectie, dromen en fantasieën een plek krijgen, zonder gekwalificeerd te worden als 'juist of fout'. De volgende bijdrage beschouwt de Tsjechische geschiedenis vanuit de theorie

van het sociaal onbewuste en benadrukt een interessante gelijkenis tussen de zogenaamde vrije keuze van Tsjechië voor het communistische systeem en het misbruikte kind dat als volwassene onbewust 'kiest' voor een weg waarin het lijden wordt voortgezet. De Tsjechische groeps-cultuur die voornamelijk antihelden (zoals de brave soldaat Švejk) creëert wordt voorgesteld als een potentieel transformerende kracht. Het vierde deel presenteert korte gevalstudies van zeven patiënten uit de voormalige DDR. Dit casusmateriaal krijgt weinig duiding. Er wordt gefocust op de verre voorgeschiedenis van eerdere generaties. Vaak is er sprake van een harde, dominante opvoeding met weinig aandacht voor de behoeften van het kind. Depressie, inertie, gebrek aan spontaniteit, zelfwaardering en aan opkomen voor zichzelf, angst voor verlies en onderdrukking van kwaadheid kenmerken het klinische beeld. De patiënten stellen zich afhankelijk op, verwachten veel van de therapeut, hechten overmatig belang aan feiten en aan wie er gelijk heeft. Een rigide, controlerende en wantrouwende houding is kenmerkend.

In een vijfde deel worden acht vormen van traumabehandeling beschreven met psychodynamisch-psychoanalytische grondslag (de hedendaags freudiaanse, post-kleiniaanse, winnicottiaanse, ego-psychologische, objectrelationele, zelfpsychologische, relationele en hechtingstheoretische benaderingen). De opeenvolging lijkt niet toevallig. De lezer merkt hoe steeds minder nadruk wordt gelegd op neutraliteit van de therapeut en hoe de externe realiteit, de erkenning van het trauma en de relationele component in de behandeling belangrijker worden. De auteurs kregen wellicht de opdracht (ook) te focussen op de invloed van sociale en politieke systemen en trauma's op het individu. Zij deden dit, wat mij betreft, met wisselende inzet en succes.

In de volgende twee delen worden 'andere' (dan psychoanalytische) traumabehandelin-

gen beschreven. Het betreft twee vormen van kunsttherapie: een muziektherapeutische en een drama- of spelbenadering, waarbij de creatieve of beeldende therapie vreemd genoeg onbesproken blijft. Daarnaast worden nog twee psychotherapeutische benaderingen voorgesteld. Het is onduidelijk waarom juist deze twee benaderingen werden geselecteerd, maar we krijgen wel de kans om kennis te maken met een (interessante!) toepassing van het neurosequentiële model van Bruce Perry in een Australisch programma voor kinderen en jongeren met multipele hechtingstrauma's én intergenerationeel cultureel en sociaal trauma. De tweede niet-psychoanalytische behandelvorm is de 'mentaliseren bevorderende' behandeling. Het verrast hoe deze behandelvorm als niet-psychoanalytisch wordt geklasseerd, te meer daar vele aspecten van deze benadering (bijvoorbeeld de impact van verstoord reflectief functioneren van verzorgers op de zelfontwikkeling, het *alien self*) expliciet worden geïntegreerd in de eerder besproken psychoanalytische benaderingen, en bijvoorbeeld de benadering vanuit de hechtingstheorie wel psychoanalytisch wordt genoemd. Hoe dan ook, Fonagy en zijn collega's (allen analytici) brengen een mooie tekst, waarbij de begrenzing van het traumaconcept wel verloren gaat. Zij beschrijven onder meer de invloed van specifieke opvoedingspraktijken op de ontwikkeling van vormen van epistemisch vertrouwen of wantrouwen die bevorderlijk zijn voor het (psychologisch en fysiek) overleven in specifieke sociaalpolitieke contexten.

Het laatste deel stelt me dan weer teleur: in plaats van verdere duiding te geven gaat Huppertz — eerder oppervlakkig en losstaand van de centrale boekthema's — opnieuw in op de psychiatrische benadering uit deel I.

Voor therapeuten in opleiding lijkt dit boek me minder geschikt. De poging om een veelomvattend boek te schrijven maakt immers

dat sterk ingeboet wordt op focus en samenhang. De hoofdstukken zijn ook van ongelijke kwaliteit. Maar wie zich hieraan niet te sterk stoort zal, sprokkelend in dit boek, interessante nieuwe dingen en verrassende invalshoeken ontdekken en gaandeweg sterk overtuigd raken van de centrale boodschap verwoord door Lifton (2001): 'We cannot take the case history out of history and [...] we cannot take history out of the individual case' (p. 221).

Literatuur

- HUPPERTZ, B. (Ed.). (2013). *Psychotherapy in the wake of war: Discovering multiple psychoanalytic traditions*. Lanham: Jason Aronson.
- LIFTON, J.D. (2001) History as trauma. In J.D. Lindy & R.J. Lifton (Eds.), *Beyond invisible walls: The psychological legacy of Soviet trauma, East European therapists and their patients* (pp. 213-223). New York: Brunner-Routledge.

Corona

Bespreking van

Slavoj Žižek (2020). *Pandemie — Hoe corona de wereld verandert*. Amsterdam: Uitgeverij JEA. ISBN 9789083058658, 160 pp., € 17,50

JOS DIRKX

Terwijl de wereld nog grotendeels in afzondering verkeerde, kwam in mei 2020 al een boek uit over de coronacrisis, geschreven door de Sloveense filosoof, cultuurcriticus en (lacaniaans) psychoanalyticus Slavoj Žižek. Ook in dit kleine werk vol soepele overwegingen over mondiale thema's tegen de achtergrond van de coronacrisis neemt hij zoals gebruikelijk geen blad voor de mond. Naast een sensitiviteit voor de actualiteit en misschien ook wel voor de waan van de dag, is er ook het voorspellen van de toekomst, geformuleerd in een bonte rij van